

Zrod a vývoj japonského imperialismu

Roman Kodet¹

ABSTRACT

The Birth and Development of Japanese Imperialism

Japanese imperialism was an important factor of the policy in the Far East in the first half of the 20th century. Due to its victories in the First Sino-Japanese War and the Russo-Japanese war, Japan obtained a considerable empire on the Asian mainland. In this step it followed as the only Asian nation the European imperial countries. Japanese imperialism is therefore sometimes considered as an extension of the European one. On the other hand, Japanese overseas expansion was motivated by quite different reasons — especially by an effort to ensure national security. It also used completely different rhetoric of Pan-Asianism and anti-colonialism. The building of empire was perceived differently than the same process in European countries. The shape of Japanese imperialism was therefore quite distinct and had a completely different legacy as in the case of Europe.

KEYWORDS

Japan; Empire; Imperialism; Great Powers; Korea; China; Politics

Ve svém dnes již klasickém díle o původu totalitarismu se antropoložka Hannah Arendtová extenzivně věnuje imperialismu, jako významnému milníku na cestě ke zrodu moderního totalitního státu. Z pochopitelných důvodů se zde nicméně koncentruje primárně na evropské dějiny. Imperialismus je tak v jejím podání spojen především se státy „starého kontinentu“ a se zrodem a vývojem zdejší buržoazie.² Eric Hobsbawm, jenž za zrodem tohoto fenoménu spatřuje vznik globální ekonomiky,³ sice připouští, že jeho strůjci byly i neevropské státy, koncentruje se však především na ně. Podobné zaměření lze zaznamenat i u celé řady dalších autorů ať již k imperialismu přistupují s odsudkem či jistou mírou pochopení dobového kontextu nebo dokonce i obdivem. Tato skutečnost není bezesporu překvapivá vezmeme-li v potaz, že počátek tohoto fenoménu se opravdu nalézá v Evropě a mimo Spojených států amerických, jež se navzdory jistému koketování s vlastním budováním impéria stavěly vzhledem k vlastní minulosti k imperialismu spíše negativně, se většina ostatního

1 Roman Kodet, Katedra historických věd, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni, Sedláčkova 38, Plzeň 306 14, Česká republika, kodet@khv.zcu.cz

2 ARENDTOVÁ, Hannah, *Původ totalitarismu I-III*, Praha 1996, s. 202–215.

3 HOBBSAWM, Eric, *The Age of Empire, 1875–1914*, London 1987, s. 64.

světa stala at již přímo či nepřímo jeho obětí. Jedna z nich — Japonsko — se nicméně dokázala tomuto osudu nejen postavit, ale aktivně se podílela na době, kdy se budování velkých zámořských impérií stalo symbolem moci a národní slávy. Stalo se tak jedinou nezápádní imperiální velmocí. Byla to právě jeho honba za budováním vlastního impéria, jež jej nakonec přivedla na pokraj katastrofy. Dějiny japonského imperialismu však mají v mnoha ohledech odlišnou podobu, než tomu bylo v případě ostatních mocností, a to nejen z důvodů kulturních a intelektuálních odlišností. I proto je v případě jeho dějin poměrně zásadní a stále živá otázka, zda byl tento fenomén pouze převzatým západním importem, pomocí něhož se Japonsko snažilo vyrovnat ostatním velmocem, nebo zda vnější impulz podnítil procesy dřímající hluboko uvnitř japonské společnosti, jež se projevily kombinací západního a japonského myšlení a vyvrcholily dravou expanzí do východní Asie.⁴

Pro první z výše nastíněných variant hovoří skutečnost, že se Japonsko v průběhu svých dějin jen velice zřídka pouštělo do zahraničních dobrodružství. Výjimky tvoří angažmá v Koreji na obranu království Pekče proti spojeným silám čínské dynastie Tchang a dalšího korejského království Silla, jež skončilo naprostou vojenskou katastrofou;⁵ Hidejošioho invaze do Koreje na konci 16. století;⁶ a invaze na souostroví Rjúkjú roku 1609.⁷ Za formu zahraniční agrese by bylo možné považovat také útoky pirátů wakó na čínské a korejské pobřeží, v jejichž důsledku došlo k dlouhodobému zhoršení vztahů ostrovního císařství s kontinentálními státy.⁸ Dalším významnějším zahraničním konfliktem pak byly bezesporu dva mongolské pokusy o invazi, zde však Japonsko hrálo roli obránce nikoliv agresora podobně jako v některých dalších incidentech na přelomu 14. a 15. století.⁹ V porovnání s tímto skromným výčtem zahraničních konfliktů v předmoderních dějinách Japonska trvajících jeden a půl tisíciletí vedla Země vycházejícího slunce po příchodu cizinců a pronikání jejich idejí (včetně představ o budování zámořských říší) bezprecedentní počet zahraničních válek. Během let 1854–1945 zahájilo císařství tři velké expanzivní války, z nichž ta poslední eskalovala do celosvětového konfliktu. Současně iniciovalo nebo se podílelo na celé řadě menších konfliktů a vnějších intervencí.¹⁰ Souvislost s příchodem cizinců, westernizací a proměněnou podobou rovnováhy (či spíš nerovnováhy) sil na Dálném východě je bezesporu nepopíratelná. Japonsko se poučilo z vlastní zkušenosti

4 HALL, John W. — JANSEN, Marius B. — KANAI, Madoka a kol., *The Cambridge History of Japan: The Nineteenth Century*, Vol. 5, Cambridge 1989, s. 748–749.

5 FARRIS, William Wayne, *Heavenly Warriors: The Evolution of Japan's Military, 500–1300*, Harvard 1995, s. 39.

6 Blíže viz HAWLEY, Samuel, *The Imjin War: Japan's Sixteenth-Century Invasion of Korea and Attempt to Conquer China*, Berkeley 2014.

7 BINKENSTEIN, R. von, *Die Ryūkyū-Expedition Unter Shimazu Iehisas*, in: *Monumenta Nipponica*, Vol. 4, No. 2, 1941, s. 622–628; TURNBULL, Stephen, *The Samurai Army Capture a King: Okinawa 1609*, Oxford — New York 2009.

8 SANSOM, George, *A History of Japan 1334–1615*, Stanford 1961, s. 169–170.

9 FRIDAY, Karl F. (ed.), *Japan Emerging: Premodern History to 1850*, Philadelphia 2012, s. 303an.

10 PAINE, S. C. M., *The Japanese Empire. Grand Strategy from the Meiji Restoration to the Pacific War*, Cambridge 2017, s. 1–2.

s evropským imperialismem a při snaze postavit se na roveň Západu jeho vůdci záhy učinili závěr, že národní síla je úzce propojena s územní expanzí.¹¹ Imitace této praxe západních národních států však byla jen jedním z mnoha faktorů, jež Japonsko vedly po cestě zahraničních dobrodružství. U zrodu japonského imperialismu totiž stála řada dalších faktorů silně specifických pouze pro tuto zemi, přičemž řada z nich souvisela s historickou skutečností a vývojem japonských ostrovů.

První zásadní odlišností od imperiálních států Evropy byla skutečnost, že japonská expanze do zahraničí měla úzkou souvislost s tím, že Japonsko samotné se původně stalo obětí imperiální expanze západních států do východní Asie. Právě snaha o vyrovnání se s touto skutečností byla jedním ze základních stavebních kamenů japonského imperialismu. Perryho mise, jež demonstrací síly donutila tokugawský šógunát, do té doby praktikující politiku izolace, otevřít japonské přístavy západním lodím, a následně především podepsání série nerovných smluv v průběhu roku 1858, znamenaly zásadní přelom v japonských dějinách. Země byla nedobrovolně inkorporována do ekonomických a politických struktur vytvořených Západem na Dálném východě v průběhu první poloviny 19. století.¹² Také další incidenty, jež následovaly (britsko-sacumská válka, šimonosecká expedice) jasně demonstrovaly vojenskou nadřazenost Západu a postupně přesvědčily Japonce, že aby se mu mohli postavit, musí zahájit reformní program.¹³ Toto odhodlání bylo zapříčiněno nejen snahou o zajištění národní bezpečnosti, ale v mnoha ohledech spíše úsilím o revizi smluv, jež omezovaly japonskou suverenitu a byly vnímány jako národní ponížení. Nezanedbatelnou roli hrála též snaha o získání rovnoprávného postavení v očích Západu, jenž na Japonce pohlížel se špatně skrývanou povýšeností.¹⁴

Výsledkem kombinace pocitu ohrožení a méněcennosti byl slogan *fukoku kjóhei* (obohatme stát, posilme armádu), jenž se stal národní politikou po pádu tokugawského šógunátu. Právě snaha o sebe-posílení byla příčinou zahájení série reformů éry Meidži, jež Japonsko v mnoha ohledech přiblížily Západu. Tento ideál, propagovaný již v 50. letech 19. století Sakumou Šózanem, byl nicméně pouhým opakováním již jednou aplikovaného principu. Sakuma argumentoval, že Japonsko v minulosti využívalo principů čínské civilizace, jež si ve svých dějinách hojně osvojovalo, aby zůstalo dostatečně silné, aby mohlo vzdorovat tlaku svého mocnějšího kontinentálního protivníka. Nyní muselo učinit to samé v případě Západu.¹⁵ Adoptováním tohoto principu projevili političtí a vojenští vůdci éry Meidži větší prozíravost než vládcové ostatních asijských států a říší. Pochopili totiž, že technologická a kvalitativní re-

11 MYERS, Ramon H. — PEATTIE, Mark R. (eds.), *The Japanese Colonial Empire, 1895–1945*, Princeton 1984, s. 7.

12 AUSLIN, Michael R., *Negotiating with Imperialism. The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy*, Cambridge 2006, s. 206; jako zásadní přelom ve vývoji situace na Dálném východě viděly dohody i velmoci, jež si nicméně uvědomovaly, že jejich postavení je založeno na jednání z pozice síly. The National Archives, London-Kew (dále jen TNA), Foreign Office (dále jen FO) 46/2 Alcock Melmesburymu, 1. března 1859.

13 PAINE, *The Japanese Empire*, s. 6–7.

14 JANSEN, Marius B., *The Making of Modern Japan*, Cambridge 2000, s. 335.

15 BEASLEY, W. G., *The Meiji Restoration*, Stanford 1972, s. 82.

voluce, k níž došlo díky průmyslové revoluci v Evropě, proměnila svět a prostředí, v němž se nacházejí. Výsledkem byla skutečnost, že na poli zahraniční politiky Japonsko již v 70. letech 19. století pochopilo, že sinocentrický svět mezinárodních vztahů, v němž Čína sama sebe vnímala jako „Říši středu“ obklopenou barbary, kteří jsou jí povinováni tributem, již neexistuje. Díky porážkám v opiových válkách a neschopnosti se reformovat byl ještě nedávno nedotknutelný a všemocný japonský soused na politické scéně postupně marginalizován a do vznikajícího mocenského vakua pronikaly západní mocnosti diktující nová pravidla dálněvýchodní politiky. Pro Japonsko byla tato situace bezpochyby hrozbou, ale ze zpětného pohledu představovala i dříve nepoznané příležitosti.¹⁶ Aby jich však mohlo ostrovní císařství využít, muselo kráčet po cestě zásadních strukturálních reforem celé své společnosti znamenající rozchod s dosavadní zkušeností.

Výsledkem byla překotná westernizace japonských ostrovů, jež patrně nemá v celých dějinách lidstva paralelu. Navzdory tomu, že při retrospektivním pohledu se na první pohled může zdát, že se jednalo o logický a přímočarý proces, opak je v mnoha ohledech pravdou. Vůdci revoluce let 1868–1869 byli sami zaskočeni snadným vítězstvím nad „starým režimem“, jehož dosáhli, a nebyli na tuto situaci zdaleka připraveni. O tom svědčí i obtíže, s nimiž se rodila nová vláda podle „západního“ stříhu, a časté změny její podoby v prvních letech po převzetí moci.¹⁷ Řada z proslulých reforem Meidži tak nebyla produktem předem promyšleného plánu, byť obecný rámec cílů vůdců revoluce poskytly myšlenky císařského loajalisty Sakamota Rjómy,¹⁸ ale reakcí na stávající politickou a mezinárodní situaci. Vítězné boje proti Tokugawům na jedné straně čelili cizincům, jež na Japonsko uvalili břímě nerovných smluv, současně si museli být vědomi potenciální domácí opozice, jež mohla ohrozit křehkou vládu, již během několika měsíců stvořili.¹⁹ Jejich cílem se tak stala snaha o získání rovnocenného postavení se západními státy, legitimizace vlastní politiky a snaha o potlačení opozice na domácí scéně. Výsledkem byla řada logických kroků od zrušení tradičních domén spravujících jednotlivé části země od počátku 17. století po postupné omezování privilegií dědičné kasty samurajů či pokusy o fiskální reformu. Zásadní impulz pro modernizaci a systematictější snahu o westernizaci však poskytla až Iwakurova mise,²⁰ jež díky přítomnosti řady vrcholných představitelů vládnoucího režimu přesvědčila japonské vůdce o nutnosti rozsáhlých změn ve snaze dosáhnout rovnoprávného postavení se Západem.²¹ Výsledkem byla překotná modernizace, jejímž cílem bylo dokázat Západu, že se Japonsko řadí po bok „civilizovaných“ národů a tím získat jeho uznání, pomocí něhož by bylo možné dosáhnout revize nerovných smluv.²²

16 PAINE, *The Japanese Empire*, s. 17.

17 BEASLEY, W. G., *The Rise of Modern Japan*, New York 1995, s. 56–58.

18 Blíže viz JANSEN, Marius B., *Sakamoto Ryōma and the Meiji Restoration*, New York 1994, s. 294–304.

19 GORDON, Andrew, *A Modern History of Japan*, Oxford 2014, s. 62.

20 KUME, Kunitake, *Japan Rising: The Iwakura Embassy to the USA and Europe 1871–1873*, Cambridge 2009.

21 TNA, FO 46/168, Parkes Granvillovi, 6. října 1873.

22 PAINE, *The Japanese Empire*, s. 7–9.

Výsledkem bylo rozsáhlé přejímání nejen západních technologií, ale především institucí, zákonů a některých zvyklostí, a to do té míry, že bylo Japonsko svými sousedy v této době zesměšňováno a považováno za zrádce konfuciánských tradic. Snaha o imitaci Západu byla totiž patrná ve všech ohledech, včetně oblečení a chování.²³ Toto napodobování se však netýkalo pouze přejímání hmotných produktů, ale i intelektuálního dědictví Západu. Snaha o dosažení rovnoprávnosti pak Japonce vedla ke snaze o objevení klíče k velikosti a moci západních států. Zrod japonského imperialismu pak byl v jistém ohledu vedlejší produkt tohoto úsilí, a to již v nejranějších dobách existence nové císařské vlády. Podobně jako v případě přijetí evropských šatů, zákonů, modernizace státních institucí, soudnictví či ozbrojených sil, adoptovali také imperiální politiku, jíž spojovali s velikostí Západu. To vše činili ve snaze prokázat, že se zařadili po bok civilizovaných národů, a v úsilí o to, být za takový v očích Západu považováni. Násilné otevření Číny a Japonska pod hrozbou zbraní totiž zcela proměnilo japonské vnímání mezinárodních vztahů. Ze systému, v němž byla Čína vysoko na vrcholu pomyslné pyramidy a hluboko pod ní se nalézali její at již skuteční nebo domnělí vazalové, vytvořili cizinci hierarchizovaný systém založený na moci (ať již vojenské nebo ekonomické), a čím „civilizovanější“ daný národ byl tím, vyšší bylo jeho postavení. Japonsko zařazené pomocí nerovných smluv mezi „necivilizované“ země proto toužilo zbavit se tohoto stigma a stoupat po mocenském žebříčku výše na úroveň Západu.²⁴

V tomto smyslu tak lze japonský imperialismus považovat za pouhou imitaci či mimetické napodobování Západu. Jeho kořeny jsou však hlubší, a i příčiny odlišné. Prvotním cílem budovatelů japonské říše nebyla expanze jako taková, ale paradoxně ochrana Japonska před západním imperiálním pronikáním. V tomto ohledu tak nebyla japonská verze imperialismu pouhou imitací za účelem získat rovnoprávné postavení, ale reakcí na danou politickou situaci, k níž evropské myšlenky pouze poskytly ideový základ a potřebné nástroje. Když mluvil o japonské politice v Koreji před nedávno svolanou japonskou sněmovnou, hovořil tehdejší ministerský předseda Jamagata Aritomo 6. prosince 1890 o „*nutnosti zachovat naši nezávislost a posílit postavení našeho národa*“.²⁵ Ekonomické a politické pronikání na území bezprostředního japonského souseda tak nemělo tímto prizmatem expanzivní, nýbrž defenzivní podtext — zajištění Koreje označované za „dýku namířenou na srdce Japonska“ mělo primárně zažehnat nebezpečí, že se poloostrova zmocní některá z velmocí. Obavy panovaly především z ruského pronikání do Asie v souvislosti se stavbou Transsibiřské magistrály. Zajištění japonského vlivu v Koreji tak mělo vytvořit nárazníkové pásmo mezi Japonskem a stále asertivnějším Ruskem.²⁶ Ostatní zájmy, jakými bylo zajištění ekonomického vlivu a odbytiště pro rychle se rozvíjející japonský průmysl, byly, ve srovnání s úsilím o zajištění národní bezpečnosti a nezávislosti, sekundární.

23 KEENE, Donald, *Emperor of Japan: Meiji and His World*, New York 2002, s. 194.

24 DUUS, Peter, *The Abacus and the Sword. The Japanese Penetration of Korea, 1895–1910*, Berkeley — Los Angeles — London 1995, s. 12–13.

25 McCLAIN, James L., *Japan: A Modern History*, New York — London 2002, s. 292.

26 PAINE, *The Japanese Empire*, s. 22.

O expanzi jako nutnosti k přežití ve změněném světě hovořil i japonský novinář, učenec a zakladatel proslulé univerzity Keio Fukuzawa Jukiči. Ten na základě studia fungování tehdejšího mezinárodního systému považoval svět za arénu, v níž jednotlivé národy bojují o moc a bohatství. Japonsko mělo podle jeho názoru (vysloveného v 70. letech 19. století) tu smůlu, že navzdory snaze o modernizaci bylo na Západě vnímáno prizmatem rasových a kulturních předsudků, které jej neodlišovaly od Číny nebo Korey, jež byly považovány za polo-civilizované despotické státy. Japonsko proto podle jeho názoru muselo rozvíjet svou národní sílu, aby Západu demonstrovalo svou životaschopnost, a aby na jeho postup mohlo v případě potřeby odpovědět silou. Jen tak mohlo v proměněném světě přežít. Expanze na úkor sousedů pak měla být pouhým preventivním opatřením, s cílem zabránit tomu, aby padli pod nápor Západu, což by ohrozilo japonskou budoucnost.²⁷

Tato logika byla hnacím motorem japonské zahraniční politiky po většinu éry Meidži. Během ní se japonská pozornost koncentrovala především na Koreu, která představovala jak příležitost k vlastní expanzi, tak potenciální bezpečnostní riziko. Tím, že Koreu spojili s osudem Japonska, učinili lídři císařské vlády z pronikání na poloostrov otázkou existence vlastní země jakožto samostatné mocnosti. Tuto skutečnost vystihl výrok jednoho z japonských diplomatů z doby krátce před první čínsko-japonskou válkou: „*To vám mohu přinejmenším říci s jistotou, Koreu neopustíme a ani nemůžeme, dokud tak či onak nedosáhneme našeho záměru. V Koreji bojujeme za naši budoucnost — mohl bych říci za naši nezávislost. Pokud by Korea padla do rukou evropské mocnosti, byla by naše budoucnost ohrožena.*“²⁸ Expanze tak neměla sloužit pouhému budování impéria po vzoru Evropanů, spíše měla zabránit šíření jejich vlivu ohrožujícího Japonsko, jehož bezpečnost musela být za každou cenu zajištěna. Za tímto účelem byli představitelé režimu císaře Meidži ochotni riskovat osud země ve dvou konfliktech s alespoň papírově silnějšími protivníky — Čínou a Ruskem. Podle jejich názoru to totiž bylo nezbytné (navzdory značným obětem) v zájmu národního přežití.²⁹

Navzdory tomu, že tímto způsobem Japonci vysvětlovali a ospravedlňovali vlastní územní expanzi, jejich politika k vlastním sousedům se od praxe západních států příliš nelišila. Pokud jde o diskutovanou Koreu, existovaly plány na její podrobení a zařazení do sféry vlivu již v nejrannějších dobách existence císařského režimu. Tuto otázku otevřel již roku 1868 jeden z vůdců Restaurace Meidži Kido Takajoši, který podobně jako někteří jeho souputníci věřil, že Japonsko musí obsadit Koreu (v té době stále ještě uzavřenou okolnímu světu) v zájmu vlastní bezpečnosti dříve, než se poloostrova zmocní Rusové.³⁰ Podobné argumenty zaznívaly i v pověstné debatě z roku 1873, jež přinesla rozkol mezi vůdci revoluce.³¹ Většina z nich v té době dospěla

27 McClAIN, s. 293.

28 PAINE, S. C. M., *The Sino-Japanese War. Perceptions, Power, and Primacy*, Cambridge 2003, s. 107.

29 MYERS — PEATTIE, s. 66.

30 HILLSBOROUGH, Romulus, *Samurai Revolution: The Dawn of Modern Japan Seen Through the Eyes of the Shogun's Last Samurai*, Tokyo — Rutland — Singapore 2014, s. 540.

31 DUUS, s. 34–35; k japonsko-korejským vztahům též KOČVAR, J., *Zápas o Koreu: Čínsko-japonské soupeření 1868–1895*, in: *Historický obzor*, roč. 17, č. 3/4, 2006, s. 61–80.

k závěru, že na podobně rozsáhlý podnik nemá Japonsko dostatek sil, zvláště když reformní proces sotva začal. Roku 1876 však tokijská vláda neváhala a pomocí operace, již sami Japonci přirovnávali k Perryho expedici,³² přinutila svého souseda, aby s ní podepsal smlouvu otevírající poloostrov japonskému obchodu za podmínek silně připomínajících nerovné smlouvy, jež bylo Japonsko před necelými 20 lety samo nuceno podepsat.³³ Z imperiální oběti se tak velice rychle po vzoru cizinců stal agresor. Tento postup však byl v jistém smyslu pouhým opakováním již jednou úspěšně vyzkoušeného postupu. O pouhé dva roky dříve totiž Japonci pomocí vojenské expedice na Formosu, jež donutila Čínu (i za přispění britského tlaku) k vyplacení odškodného za zavražděné japonské (a rjúkjúské) námořníky ztroskotavší na tomto ostrově.³⁴ Podobný postup se nikterak nelišil od praxe západních velmocí. V tomto ohledu bylo Japonsko učennlivým žákem.

Také metody pronikání do zahraničí byly bezesporu inspirovány vlastní zkušeností Japonců s imperiálním tlakem Západu. Japonci tak podobným způsobem hledali odbytiště pro své zboží, koncese na těžbu surovin a tyto výhody se snažili zachovat všemožnými prostředky. Nebáli se použít jakékoli intriky a lsti, skrytého či otevřeného násilí, jen aby dosáhli svého cíle. Byť byla motivace pro jejich expanzivní politiku poněkud odlišná, než tomu bylo v případě západních velmocí, praxí se jim velmi podobala. Provázanost ekonomických a politických zájmů pak měla být patrná i v pozdějších dobách existence japonského impéria.³⁵ V tomto ohledu, včetně imperiální propagandy, koloniálního způsobu správy řady nově získaných území, podporování migrace či exploatace přírodních zdrojů, i v celé řadě dalších rysů se japonský expansionismus výrazně inspiroval Západem. Japonsko tak do značné míry zapadalo do koncepce ideje mimetické rivality propagované francouzským historikem a antropologem Reném Girardem. Ve snaze dosáhnout uznání Západu a vlastní národní velikosti si Japonci přisvojili metody Západu, jež považovali za modely hodné následování.³⁶ Napodobovali tak jeho politiku, podobně jako se inspirovali zákony a strukturou evropských států. Vrcholu svého imperiálního rozmachu nicméně dosáhli v době, kdy již byla tato idea na Západě za zenitem a kdy na Dálném východě sílil vliv Spojených států prosazujících politiku otevřených dveří. Výsledkem byl střet, jenž znamenal konec japonských imperiálních ambicí jednou provždy.

Navzdory této blízké přízvěnosti se Západem mělo nicméně budování japonského impéria řadu specifík, jež byly vlastní pouze Japonsku a vycházely z jeho dějin a kultury. Tento trend je patrný především v období po rusko-japonské válce, kdy docházelo k patrnému a dlouhodobému procesu odvratu od západní tradice k vlastní

32 KRIŠTOFOVÁ, Veronika, *Pod vycházejícím sluncem, Japonsko-korejské vztahy v průběhu 19. a 20. století*, Praha 2018, s. 67.

33 TNA, FO 410/15, Kanhawská smlouva, 26. února 1876.

34 KEENE, s. 247.

35 DUUS, Peter — MEYERS, Ramon H. — PEATTIE, Mark R. (eds.), *The Japanese Wartime Empire, 1931–1945*, Princeton 1996, s. 13; podrobněji VINACKE, Harold, *Japanese Imperialism*, in: *The Journal of Modern History*, Vol. 5, No. 3, 1933, s. 373.

36 MYERS — PEATTIE, s. 76.

minulosti.³⁷ Vítězství nad velmocí prvního řádu dodalo Japonsku sebevědomí, jež jej chápalo jako potvrzení svého statusu na světové scéně a vlastní výjimečnosti. Odklonu od Západu pak napomohly tenze se Spojenými státy kvůli japonské imigraci na západní pobřeží a protijaponské útoky, jež se odehrály po katastrofálním zemětřesení v San Francisku roku 1906. Výsledkem byla neformální „gentlemanská dohoda“ omezující japonskou emigraci do USA, napětí však zůstalo.³⁸ Obyvatelé západního pobřeží USA japonského původu měli být i v nadcházejících letech podrobeni přísné kontrole a mnohdy se stávali obětmi rasové diskriminace.³⁹ Tento odpor proti příslušníkům „žlutého“ národa Japoncům jasně demonstroval, že byť se jim již v 90. letech 19. století podařilo dosáhnout revize nerovných smluv a roku 1902 dokonce uzavřít alianci s Brity, že nikdy nebudou považováni za plně rovnoprávné. Tuto skutečnost a silnou deziluzi ze Západu pak v mnoha ohledech potvrdilo odmítnutí japonského návrhu na zařazení klauzule o rovnosti ras do zakládající charty Společnosti národů.⁴⁰ Příčin odklonu Japonska od Západu a westernizace bylo pochopitelně více (zmínit je potřeba také z pohledu Tokia neuspokojivé výsledky Washingtonské konference),⁴¹ co je zřejmé, že pozice kritiků překotně a v některých případech nekritické westernizace postupně sílila. V éře Šówa pak tento proces vyvrcholil zřetelným odklonem od modernity podle západního stříhu a budováním národní pospolitosti (*kokutai*), jež se od západních „ismů“ obracela k domácí tradici reprezentované kupříkladu kultem šintó úzce propojeným s glorifikací osoby císaře jakožto „otce“ národa.⁴²

Tento návrat k domácím kořenům a sílící rozchod se Západem měly nepochybně dopad v podobě jeho sílící rivality s ostatními velmocemi na Dálném východě a společně s některými dalšími specifiky i na podobu jeho impéria. Jednou ze základních odlišností japonského imperialismu byla skutečnost, že Japonsko se svou praxí zásadně odlišovalo od západní podoby zámořské expanze. Zatímco například Velká Británie (ale do značné míry i Francie a ostatní koloniální velmoci) budovala především námořní impérium založené na svobodné výměně zboží, japonské pronikání do Asie mělo navzdory ostrovní dispozici císařství spíše charakter expanze kontinentální mocnosti.⁴³ Kromě prestiže sledovaly evropské státy především ekonomické zájmy (byť ty politické byly taktéž důležité) a tímto prismaticem je evropský imperialismus také vysvětlován.⁴⁴ Naproti tomu Japonsko své impérium budovalo spíše v reakci na

37 KOWNER, Rotem (ed.), *The Impact of Russo-Japanese War*, London — New York 2007, s. 42–43.

38 JANSEN, *The Making of Modern Japan*, s. 449.

39 AZUMA, Eiichiro, *The Politics of Transnational History Making: Japanese Immigrants on the Western “Frontier,” 1927–1941*, in: *The Journal of American History*, Vol. 89, No. 4, 2003, s. 1402.

40 SHIMAZU, Naoko, *Japan, Race and Equality: The Racial Equality Proposal of 1919*, London — New York 1998, s. 12.

41 Blíže viz VALKOUN, Jaroslav, *Na cestě k Westminsterskému statutu: Velká Británie, dominia a proměna Britského impéria v letech 1907–1931*, Praha 2015, s. 144–151.

42 BIX, Herbert, *Hirohito a vznik moderního Japonska*, Praha 2002, s. 18.

43 PAINE, *The Japanese Empire*, s. 78.

44 EVANS, Richard J., *The Pursuit of Power. Europe 1815–1914*, London — New York — Toronto 2016, s. 644.

vnější hrozby a pouze reagovalo na nabízené příležitosti, než aby se je samo snažilo vytvářet. Přestože ekonomický význam, jež Tokio expanzi přikládalo, nelze podceňovat, minimálně do 30. let hrála zásadní roli především bezpečnostní, a tedy politické otázky. S tím pak souviselo to, že imperialismus a zámořská říše nevyvolávaly v Japoncích obdobnou imaginaci jako v Evropě, nebyli zde žádní Kiplingové, Musilové nebo Stanleyové, jež by uchvacovali pozornost veřejnosti. Imperiální propaganda na samotných japonských ostrovech nebyla nikdy výrazná (většina konfliktů nebyla vedena za budování říše, ale za zachování národa) a rozpad zámořské říše v roce 1945 nevyvolalo zásadní trauma či lítost tak, jak to bylo možné pozorovat například v Británii.⁴⁵ Zámořská expanze tak měla zcela jiný účel a byla i naprosto odlišně vnímána, než tomu bylo v případech klasických imperiálních velmocí.

Klíčovou odlišností pak byla taktéž skutečnost, že Japonsko na rozdíl od Evropanů kolonizovalo rasově i kulturně spřízněné národy, jež byly navíc jeho vlastními sousedy. Jeho politika v Koreji tak spíše než britské zábory v Africe připomínala potenciální anexi Nizozemska Brity. Tomu odpovídal také odlišný přístup Japonska k podrobeným oblastem a národům. Prvním byla odlišná rétorika, kdy se japonský expansionismus halil do hávu pan-asianismu pod heslem „*Asie Asiatům*“.⁴⁶ Proponenti (jako byl proslulý doktor Ókawa Šúmei) této ideje se často řadili k předním japonským nacionalistům, kteří jí využívali k propagandě proti evropskému kolonialismu.⁴⁷ Mnohdy pak upozorňovali na skutečnost, že Evropané a Američané v posledních staletích postupně okupovali většinu asijských zemí a jejich državy trvale ohrožují existenci Japonska, které je jimi v podstatě obklíčeno.⁴⁸ Povinností Japonska pak bylo „osvobodit“ tyto národy a přinést jim světlo civilizace. Odpor Západu proti tomuto poslání pak považovali za přetvářku, kdy Západ Japonsku upíral to, co silou zbraní sám získal.⁴⁹ Nutností osvobození asijských národů od západní okupace byla od 30. let 20. století ve stále větší míře zdůvodňována japonská expanze v Číně a následně i v jihovýchodní Asii. V příručce pro japonské vojáky mířící do jižních moří vydané roku 1941 pak byl jejich úkol popsán jako snaha o osvobození „*sta milionů Asiatů tyranizovaných třemi stovkami tisíc bělochů*“.⁵⁰ Japonci tak sice používali metod západního imperialismu, avšak propagandisticky je halili do zcela odlišného hávu. Jejich cílem tak oficiálně nemělo být vytváření vlastní říše, ale likvidace evropského imperialismu v Asii. Byť se jednalo především o rétoriku, je tento ideový rámec jasným dokladem odklonu Japonska od původního vzoru, který od počátku sloužil jen jako jakýsi rámec, jemuž sami poskytli nový obsah.

Přístup k asijským sousedům samotným nicméně zdaleka idealistický nebyl. Japonská expanze na asijský kontinent proslula nebývalou brutalitou a bezohledností vůči místnímu obyvatelstvu. Osvobození od imperiální nadvlády bylo nahrazeno

45 MYERS — PEATTIE, s. 76.

46 DUUS — MEYERS — PEATTIE, s. 208.

47 BERGAMINI, David, *Japan's Imperial Conspiracy: How Emperor Hirohito Led Japan into War against the West*, London 1971, s. 332–333.

48 HOTTA, Eri, *Japan 1941: Countdown to Infamy*, New York 2013, s. 153.

49 HUFFMAN, James L., *Modern Japan: A History in Documents*, Oxford 2011, s. 128.

50 TSUJI, Masanobu, *Japan's Greatest Victory: Britain's Worst Defeat*, New York 1997, s. 238.

mnohem tvrdší vládou a exploatací ze strany císařského Japonska. Tato skutečnost je mnohdy vysvětlována různými faktory od tvrdého výcviku japonské armády a následného výbuchu nahromaděné agrese, po rasovou nadřazenost Japonců.⁵¹ Jedním z klíčových faktorů však bezesporu byla skutečnost, že Japonci na své sousedy pohlíželi s jistou mírou despektu pro jejich neschopnost vlastními silami se reformovat a bránit se agresi západních mocností. Již v období po první čínsko-japonské válce byl patrný rostoucí odpor k dříve obdivované Říši středu.⁵² Neschopnost Číny se reformovat, její vnitřní i vnější slabost, to vše činilo z Číňanů v očích Japonska slabší partnery na nižším stupni civilizačního rozvoje, kteří se bez japonské pomoci nedokáží sami zařadit po bok moderních národů. Slabost Číny pak činila z celé oblasti potenciální nebezpečí pro japonské zájmy a bezpečnost, a proto musela být zajištěna za jakoukoliv cenu. Chudoba a zaostalost čínské populace pak Japonce naplňovaly pocitem nadřazenosti, který přispěl k tomu, že na jakýkoli odpor proti „civilizační misi“ ostrovní říše odpovídali s nebyvalou brutalitou, která se v průběhu 30. let neustále stupňovala. Podobný osud postihl i další asijské národy. Patrně nejdelší a nejintenzivnější zkušenost s japonskou vládou a pronikáním měl korejský poloostrov anektovaný roku 1910. Pod heslem „harmonie mezi Japonskem a Koreou“ zde probíhala až do roku 1945 přísná asimilační politika, jejíž pomocí se Tokio snažilo z porobených Korejců učinit Japonce prostřednictvím kontroly vzdělávání, potlačování domácích obyčejů a jazyka a retušování korejské historické paměti.⁵³ Vzpomínky na okupační správu dodnes představují jeden ze zásadních problémů japonsko-korejských vztahů.

Navzdory tvrdé a agresivní politice Japonska však jeho expanze přinesla i pozitivní aspekty rozvoje východní Asie. Japonská správa zámořských území se totiž od praxe západních imperiálních mocností v mnoha ohledech lišila. Zatímco pro většinu evropských států měly kolonie primárně sloužit metropoli a spíše jako jakýsi vedlejší produkt se sem šířily výdobytky evropské civilizace, byl přístup Japonců k vlastním držávám navzdory výše řečenému jiný. Díky kulturní spřízněnosti se Japonci cítili být zodpovědní za povznesení zdejších národů a jejich reformu.⁵⁴ Přestože byl tento postoj mnohdy spíše proklamativní a politika zámořské expanze měla především za úkol zabezpečit Japonsko ať již politicky nebo ekonomicky, je nicméně pravdou, že v mnoha případech japonská vláda investovala nemalé prostředky do rozvoje obsazených území. Proto se zde snažilo o vytvoření vlastní průmyslové základny, což byla praxe zcela odlišná od evropských protějšků, které v Asii sledovaly především komerční zájmy. Tuto politiku lze vysvětlit jednak kontinentálním charakterem japonské expanze a jednak skutečností, že Tokio mělo zájem o rozvoj dobytých území, protože jeho prostřednictvím zvětšovalo svou vlastní základnu. Zámořská území pak

51 Sami Japonci v obsazených či jinak ovládaných územích místní obyvatelstvo rozdělovali na základě jejich etnické příslušnosti a jednotlivým etnikům přisuzovali odlišnou váhu. ASANO, Tamanoi Mariko, *Knowledge, Power, and Racial Classification: The “Japanese” in “Manchuria”*, in: *The Journal of Asian Studies*, Vol. 59, No. 2, 2000, s. 252–253.

52 PEATTIE, Mark — DREA, Edward — VEN, Hans van de (eds.), *The Battle for China: Essays on the Military History of the Sino-Japanese War of 1937–1945*, Stanford 2011, s. 49.

53 KRIŠTOFOVÁ, s. 237.

54 MYERS — PEATTIE, s. 92.

nebyla vnímána pouze jako zdroj surovin (tento faktor začal hrát zvyšující se roli až od 20. let a eskaloval před vypuknutím války v Pacifiku) nebo odbytíště vlastního zboží, ale také jako prostor pro osídlení japonskými kolonisty. Měla se tak stát trvalou integrální součástí japonské říše tak, jako například Alžírsko bylo součástí Francie. Kolonie tak měly sloužit jako ventil regulující přelidněnost Japonska a chudobu jeho venkova. Kvůli ovládnutí těchto oblastí proto mělo podle japonských nacionalistů riskovat i přímý konflikt se Západem. Existence zámořské říše tak byla v jejich pojetí otázkou bytí a nebytí celého národa.⁵⁵

Japonský imperialismus se od toho západního v mnoha ohledech lišil. Ostrovní císařství sice v éře Meidži přijalo ideu zámořské expanze jakožto projevu národní síly, cesty k ekonomickému růstu a prostředku vyrovnání se západním velmocem. V praxi však jeho pohnutky řídila mnohdy zcela odlišná logika. Akvizice zámořských území byla minimálně do počátku 30. let vnímána jako vytváření nárazníkové zóny proti možné zahraniční hrozbě, s níž měla země negativní zkušenosti. Ekonomické důvody pro její realizaci byly často až sekundární.⁵⁶ Tento trend se začal měnit až ve 20. letech 20. století, kdy japonsští vojenští vůdci jako byl baron Tanaka Giichi začali pohlížet na vznik vlastní říše na kontinentu jako prostředek k „osvobození se z podmínek ostrovního státu a budovat národní budoucnost jako kontinentální mocnost“.⁵⁷ I v tomto případě se japonský imperialismus od evropského vzoru výrazně lišil — snaha co nejtěsněji integrovat obsazená úsilí, asimilační program i způsob okupace — to vše vypovídalo spíše o snaze projektovat svou moc na kontinent přímo a ne vytvářet pouhou koloniální říši, již by pohromadě držely především hospodářské zájmy. Navzdory slovům o pomoci asijským bratrům a boji proti evropské nadvládě tak Japonsko vytvářelo mnohem užší vazby se svými zámořskými teritorii než jakýkoliv z evropských států. Připojilo tak ke své říši (ať již přímo nebo nepřímou) rozsáhlá území obývaná odlišným obyvatelstvem, jehož zájmy se s japonskými neshodovaly.

Přísná asimilační politika a brutální snaha o potlačení jakýchkoliv známek odporu pak vedly k zvyšující se nedůvěře kolonizovaných vůči svým novým vládcům.⁵⁸ V tom také spočívala patrně největší slabina japonského imperiálního systému — mimo Japonců samých nové uspořádání nikomu nevyhovovalo, snaha „pojaponsřit“ místní obyvatele pak vedla (především v Koreji) k sílícímu národnímu hnutí, jehož tajným cílem bylo zbavit se japonské nadvlády. Pokud je následně zahrnuta v potaz sílící nedůvěra ostatních velmocí vůči japonským aspiracím, získala si Země vycházejícího slunce v důsledku budování vlastního impéria jen málo přátel, ale hodně nepřátel. Po porážce v druhé světové válce se pak její říše bez větší nostalgie rychle rozpadla. Zanechala však v ovládaných zásadní stopu. Skutečnost, že se jedna ze zemí Dálného vý-

55 IENAGA, Saburō, *The Pacific War 1931–1945*, New York 1978, s. 10–11.

56 Kupříkladu japonská expanze do Koreje je často představována jako snaha o získání vlastního zámořského trhu. Ve skutečnosti však Korea nikdy nehrála roli významnějšího odběratele japonského zboží. Na celkovém vývozu Japonska se mezi lety 1910 a 1945 podílela jen 1–3 %. KIMURA, Mitsuhiro, *The Economics of Japanese Imperialism in Korea, 1910–1939*, in: *The Economic History Review*. Vol. 48, No. 3, 1995, s. 556.

57 PAINE, *The Japanese Empire*, s. 104.

58 MYERS — PEATTIE, s. 126.

chodu vzepřela obecnému trendu, dokázala se modernizovat a mohla se měřit i s nejvýznamnějšími velmocemi, rezonovala po celé Asii, kde inspirovala řadu národních hnutí, jež se sice v průběhu světové války jasně vymezily především proti japonské okupaci, tento boj jim však dal sílu a sebevědomí k tomu, aby se vzepřely svým koloniálním vládcům. Japonský imperialismus tak ve svém důsledku zanechal v mnoha ohledech nesmazatelné stopy v budoucím uspořádání Asie a ve svých důsledcích ji formuje dodnes.⁵⁹ V tomto smyslu je lhostejné, zda byl důsledkem čisté imitace evropských vzorů či zda jej motivovala domácí potřeba, jež si, tak jako to Japonsko učinilo během svých dějin mnohokrát, pouze vypůjčila aspekty cizí kultury, a využila je pro vlastní potřeby. Realita rozhodně nebyla tak prostá, aby jí bylo možné zjednodušit na jeden konkrétní názor. Budování vlastní zámořské říše však z Japonska pomohlo učinit velmoc, která měla posloužit jako příklad ostatním asijským národům, jejichž svobodu se snažila omezit, na cestě k nezávislosti. Tento paradox demonstruje, že pohled na éru japonského imperialismu zůstane právem značně rozporuplný a proto si zaslouží, aby byl i nadále pozorně zkoumán.

---

⁵⁹ CHEN, Edward I-te, *Formosan Political Movements Under Japanese Colonial Rule, 1914–1937*, in: *The Journal of Asian Studies*, Vol. 31, No. 3, 1972, s. 496.